

KRÓNIKA

KÖZHASZNÚSÁGI BESZÁMOLÓ a Honismereti Szövetség 2000. évi tevékenységéről

A Fővárosi Bíróság által 1998. január 1-jével közhasznú szervezetté minősített Szövetségünk munkáját a módosított Alapszabályban megfogalmazott közhasznúsági célkitűzéseknek megfelelően végezte.

Szervezeti életünk folyamatosságát az Elnökség és a megyei egyesületek jól összehangolt munkája teremtette meg. A négy alkalommal összehívott országos elnökségi ülésen áttekintettük az országos és megyei szinten végzendő munkát, előkészítettük a tervezett rendezvényeket, folytattuk a már folyamatban lévőket, a megyei egyesületek munkájáról tartott tájékoztatásokat. (Bács-Kiskun megye)

A Szövetség *küldöttgyűlése* február 8-án megvitatta és elfogadta az 1999. évi beszámolót és pénzügyi elszámolást, a 2000. évi munka- és költségvetés tervet. Megkezdtek a 2001. évi tisztújító küldöttgyűlés előkészítését.

A szeptemberi *rendkívüli küldöttgyűlés* a Budapesti Főügyészség vizsgálata alapján megfogalmazott hiányosságokat pótolva módosította, pontosította az Alapszabályt.

A *Honismeret* folyóirat *szerkesztőbizottsága* hat alkalommal ülésezett. Előkészítette, megvitatta a tematikus számokat, az akadémiai szám írásait, az évfordulókra való megemlékezéseket, a szervezeti életről szóló beszámolókat.

A *tábori munkabizottság* megfogalmazta a kiírást a honismereti táborok szervezésére, támogatására, majd értékelte a beérkezett pályázatokat. A támogatási összegekre tett ajánlásait az Elnökség hagyta jóvá.

Az *ifjúsági bizottság* közreműködött a „Felkelt a napunk...” millenniumi vetélkedő 2000. évi fordulójának szakmai előkészítésében, lebonyolításában, valamint az V. Országos Ifjúsági Honismereti Konferencia előkészítésében, megszervezésében.

Ad hoc szakmai testületek működtek közre ajánlásaikkal, észrevételeikkel a vetélkedő fordulóra készülő forgatókönyvek elkészítésében, a XXVIII. Országos Honismereti Akadémia, a II. Országos Iskola és Honismeret Konferencia, valamint a Jókai konferencia előkészítésében.

A *megyei egyesületek* alapszabályuknak megfelelően tartották üléseiket, küldöttgyűléseiket.

Tagszervezeteink száma 2000-ben 23, emellett két hazai és három határon túli társszervezettel működünk együtt. Egyéni tagságunk a tagszervezeteken keresztül 7400 fölött volt.

ORSZÁGOS RENDEZVÉNYEINK között:

– *Kiemelkedő helyen szerepelt a tagjaink szakmai továbbképzését szolgáló XXVIII. Országos Honismereti Akadémia*, amelynek július 3–7-e között Fejér megye, illetve Székesfehérvár adott otthont. A millenniumi ünnepek sorában is rangos helye volt a rendezvénynek, amely Szent István államépítő tevékenységét tekintette át. Itt került sor a Magyar Nemzeti Múzeummal 1999–2000-re közösen meghirdetett helytörténeti pályázat eredményhirdetésére is. A szervezésben együttműködtünk a Fejér Megyei Honismereti Egyesülettel és a Megyei Művelődési Központtal. Szervezőként, erkölcsileg és anyagilag is mellénk állt a Megyei Közgyűlés és a Városi Polgármesteri Hivatal, valamint a Kodolányi János Alapítványi Főiskola.

– Jelentős anyagi támogatást kaptunk az Akadémia megrendezéséhez a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától, a Millenniumi Titkárságtól, a Nemzeti Kulturális Alapprogramtól, a Mocsáry Lajos Alapítvány pedig a határon túli résztvevőknek nyújtott támogatást.

Igen sok helyi intézmény, szervezet támogatta a rendezvényt. Az Akadémia szerkesztett anyagát folyóiratunk 2000. 4., 6-os számában tettük közzé.

– Április 27–29. között került sor Vácon a IX. Országos Kiadványszerkesztői Konferencia megrendezésére, mintegy 60 fő részvételével. A rendezvény fő szervezői a Pest Megyei Honismereti Egyesület, és a rendezvénynek helyet adó Városi Könyvtár volt. Az előadók a milicentenárium és a millenniumi évforduló helytörténeti irodalmával foglalkoztak előadásokban.

– Második alkalommal szerveztük meg az Országos Iskola és Honismeret Konferenciát – Honismeret-helyismeret kerettanterv címmel, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeummal és a Helyismereti Könyvtárosok szervezetével közösen, 80 fő részvételével. A fő szervezőmunkát a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület vállalta, végezte egyszerű házigazdaként.

REGIONÁLIS RENDEZVÉNY keretében emlékeztünk meg november 10-én Jókai Mór születésének 175. évfordulójáról, Rév-Komáromban. A rendezvény szervezője a Komárom-Esztergom Megyei Honismereti Egyesület és a Rév-Komáromi Kulturális Szövetség volt. Itt hirdettünk eredményt a diákok körében meghirdetett Jókai pályázatokról. A felnőtt előadók mellett a nyolc nyertes pályázó korreferátumban ismertette dolgozata témáját. (Az írások szerkesztett anyagát folyóiratunkban is közzétettük.)

– December 18-án a Váci Könyvtári Napok keretében került sor a Honismereti kutatószoba ünnepélyes megnyitására, ahol már mintegy 1700 helytörténeti jellegű kiadvány kutatható tagszervezeteink és magánszemélyek adományai jóvoltából.

* * *

Közhasznúsági feladataink között megkülönböztetett helyet kapnak a diákok, az őket mozgósító feladatok, rendezvények.

– Egész éven át folytatódott az 1999-ben elindított „Felkelt a napunk...” millenniumi vetélkedő, amely szeptember 15–16-án az országos döntővel, 35 haza és határon túli csapat részvételével zajlott. A legeredményesebb nyolc csapat a NKÖM különdíjaként jutalomúton vett részt november 2–5. között Passauban, illetve 5 csapat Nyugat-Magyarország Árpád-kori nevezettségének helyszínén.

– Szeptember 23–26-án Mésztegyőn került sor az V. Országos Diák Honismereti Konferenciára 66 hazai és határon túli diák és 10–15 felnőtt részvételével. A szervezőmunka zömét a Somogy Megyei Honismereti Egyesület és a Mésztegyői Honismereti Ház vezetői vállalták. E rendezvény sikeréhez szintén jelentős összeggel járult hozzá a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram Közművelődési Kuratóriuma.

A résztvevő diákok gyakorlati gyűjtő-feldolgozó munkát végeztek, megismerkedtek a település védett természeti kincseivel, illetve beszámoltak saját kutatási témáikról.

– Június közepétől szeptember végéig tagszervezeteink mintegy 70 honismereti tábort szerveztek. Közülük a legjobb 31 tábori program megvalósításához nyújtottunk anyagi támogatást a tábori munkabizottság javaslata alapján. A táborok közül hat általános iskolásoknak szerveződött, tizennégyben általános és középiskolások vettek részt közösen a munkában, a többiben középiskolások, s egy-két táborban velük együtt főiskolások, egyetemi hallgatók is részt vettek a kutató-gyűjtő-feldolgozó munkában.

– Értékeltek a „Szülőföldem, lakóhelyem helyismereti leírása Jókai regényekben” címmel meghirdetett helytörténeti-irodalomtörténeti pályázatot. Az értékelésre a fentebb említett Jókai Konferencián került sor, Rév-Komáromban. A legeredményesebb pályázók a gazdag ajánlék-könyvek mellett egyéves Honismeret előfizetést kaptak.

Megyei egyesületeink ez évben is nagyon sokrétű munkát végeztek. A testületi üléseken túl valamennyi megyében megszervezték a „Felkelt a napunk...” vetélkedő megyei döntőjét, öt megyében pedig a területi döntőt. Közreműködtek konferenciák szervezésében, helyi rendezvényeket, honismereti napokat, megemlékezéseket szerveztek, összefogói voltak pályázati

kiírásoknak, táborok szervezésének, helyi, regionális vetélkedőknek. Munkájukat valamennyien ellenszolgáltatás nélkül, a honismereti munka iránti elkötelezettséggel végezték.

* * *

A honismereti kutatómunkát segítették a *pályázatok*. A Magyar Nemzeti Múzeummal közösen meghirdetett hagyományos, kétévenkénti helytörténeti pályázat kiírása 1999. első felében jelent meg, amelynek kiemelt témaköre a millennium, illetve Szent István államszervező tevékenységének hatása volt. A beérkezett 77 pályázatból 3 felnőtt és 3 ifjúsági dolgozat kapott díjat a Honismereti Akadémia keretében lezajlott eredményhirdetésen.

* * *

Szövetségünk folyóiratát a **HONISMERET**-et hat alkalommal jelenttettük meg 1500 példányban, 7 ív terjedelemben. A 910 egyéni és közületi előfizető mellett számonként 50-60 példányt árusítanak. A szerzői és szerkesztői tiszteletpéldányok, a Bél Mátyás-díjasok példányai mellett fennmaradókat díjazásra, ajándékozásra használtuk fel, elsősorban rendezvényeinken.

Az országos, regionális és helyi rendezvényekkel, vetélkedővel, pályázatokkal mintegy tizenötezer emberrel kerültünk rövidebb-hosszabb ideig rendszeres kapcsolatba, nyújtottunk számukra szakmai, módszertani segítséget, ismereteket, élményeket.

Budapest, 2001. január 24.

Bartha Éva
titkár

A HONISMERETI SZÖVETSÉG KÖZHASZNÚ CIVIL SZERVEZET 2000. ÉVI GAZDÁLKODÁSA

I. 2000. évi nyitóegyenleg OTP számlán: házipénztár	2.760.029,- 14.816,-	2.774.845,-
II. BEVÉTELEK:		
1. Támogatásokból:		
– Országgyűlési Bizottság	790.000,-	
– Minisztériumok	4.650.000,-	
– Nemzeti Kulturális Alapprogram	2.150.000,-	
– Egyéb alapítványok (Mocsáry L. Alapítv.)	100.000,-	
– Helyi önkormányzat, intézmény	350.000,-	8.040.000,-
2. Saját forrásból:		
– felajánlott tiszteletdíj	155.000,-	
– SZJA 1 %-ának felajánlása	12.548,-	
– kamat	33.495,-	
– Honismeret előfizetési díja	810.169,-	
– rendezvények részvételi díja	979.600,-	
– HSz. Alapítványról áttéve	1.500.000,-	3.490.812,-
	Mindösszesen:	14.305.657,-
3. Társadalmi munka számlákon nem jelentkező összege (1600-1800 óra)		
– vetélkedő nem számlázott támogatási összege (könyv, egyéb jutalom, terembér stb.)	1.500.000,-	
– egyéb rendezvények nem számlázott támogatása (terembér, infrastruktúra stb.)	300.000,-	
	Mindösszesen:	4.100.000,-

III. KIADÁSOK:

1. Bér- bérjellegű kiadások

- megbízási, tiszteletdíjak:		
- folyóirat	311.132,-	
- rendezvények közterhei	630.400,-	
- vetélkedő közterhei	203.379,-	
- vetélkedő közterhei	613.250,-	
	219.799,-	1.977.960,-

2. Dologi kiadások:

a) anyagköltség:

- irodaszer, nyomtatvány	106.910,-	
- eszközvásárlás (nyomtató)	169.850,-	
- Bél Mátyás plakett	100.000,-	

b) anyagjellegű szolgáltatások:

- postaköltség	86.291,-	
terjesztési költség	542.218,-	
- utazási költségek, útelszámolás	486.334,-	
- nyomdaköltség	2.633.870,-	
Püski Könyvkiadó (könyv)	147.000,-	
- megyék működési költségeihez	200.000,-	4.095.743,-

c) nem anyagjellegű szolgáltatások:

- pályázatok díja	40.000,-	
- honismereti táborok	501.000,-	
- OTP kezelési költség	22.494,-	
- rendezvények, továbbképzések költs.	1.764.168,-*	
- vetélkedő	3.559.197,-*	
- szervezeti élet (élelem)	72.201,-	
- egyéb	143.392,-	6.102.452,-
Összesen:		12.552.885,-

* részösszeg

IV. 2000. év végi záróegyenleg

- OTP számlán	713.514,-	
- házipénztár	39.258,-	1.752.772,-
Mindösszesen:		14.305.657,-

A HONISMERETI SZÖVETSÉG ALAPÍTVÁNY 2000. ÉVI PÉNZGAZDÁLKODÁSA

I. 2000. évi nyitóegyenleg OTP számlán 4.507.529,-

II. BEVÉTEL: - kamat 442.662,-
- 1 %-os felajánlás 37.179,-
479.841,-
4.987.370,-

III. KIADÁS: – áttétel a Szövetség számlájára	1.500.000,-	
– OTP kezelési költség	7.778,-	1.507.778,-
IV. 2000. ÉVI ZÁRÓEGYENLEG:		3.479.592,-

**A HONISMERETI SZÖVETSÉG 2000-BEN
ELNYERT PÁLYÁZATI TÁMOGATÁSAI
(e/Ft-ban)**

SZERVEZET, INTÉZMÉNY	Feladat	Igény	Tény
Országgyűlés Társadalmi B. Nemzeti Kulturális Örökség	– működésre	2.950 e	790 e
– Minisztériuma Programiga.	– működésre	3.000	1.650
– Közművelődési Főosztály	– vetélkedőre	2.500	1.500
	– XXVIII. OHA	300	300
	– V. Ifj. Konferencia	300	300
Oktatási Minisztérium	– folyóirat	400	400
	– II. Isk. és Honism. Konf.	300	–
Nemzeti Kulturális Alapprogram Közművelődési Koll.	– folyóirat	2.400	1.800
	– V. Ifj. Konferencia	250	250
	– eszközfejlesztés	100	100
József Attila Alapítvány	– folyóirat	600	–
Mocsáry Lajos Alapítvány	– határon túliak részvételi támogatása	250	100
Budapest Bank Budapestért	– vetélkedő	250	–
Székesfehérvár Városi Önkormányzat	– XXVIII. OHA	300	300
	Összesen:	13.900	7.390

**MEGYEI EGYESÜLETEK
MŰKÖDÉSÉHEZ ÁTUTALT ÖSSZEGET 2000-BEN**

Megye	Működés	Táborok	Honism. Ak. fő/Ft	Vetélkedő	Összesen
Budapest	10.000	10.000	17/170.000	170.000	360.000
Baranya	10.000	–	11/110.000	53.000	224.950
				51.950 T	
Bács-Kiskun	10.000	–	14/140.000	54.000	404.000
Békés	10.000	30.000	14/140.000	34.650	214.650
Borsod-Abaúj-Z.	10.000	45.000	8/80.000	143.792	388.792
				110.000 T	

Csongrád	10.000	28.000	10/100.000	130.000	
			58.000 T	326.000	
Fejér	10.000	30.000	Szervezők	43.250	83.250
Győr-Moson-Sopron	10.000	90.000	15/150.000	290.000	540.000
Hajdú-Bihar	10.000	55.000	5/50.000	111.000	226.000
Heves	10.000	20.000	2/20.000	70.000	120.000
Jász-Nagykun-Sz.	10.000	50.000	11/110.000	61.575	231.575
Komárom-Esztergom	10.000	–	5/50.000	19.815×	79.815
Nógrád	10.000	35.000	3/30.000	–	75.000
Pest		10.000	15.000	10/100.000	45.000
				30.000×T	200.000
Somogy	10.000	30.000	9/90.000	77.533	207.533
Szabolcs-Sz.-B.	10.000	–	3/30.000	92.000	132.000
Tolna	10.000	23.000	10/100.000	134.000	394.000
Vas	10.000	–	17/170.000	134.000	
				80.000 T	394.000
Veszprém	10.000	45.000	10/100.000	66.000	221.000
Zala	10.000	–	1/10.000	88.200	108.200
Összesen:	200.000	506.000	1.750.000	2.100.443	4.556.443

× Más pályázaton nyert összegből is felhasznált

T Területi döntő

Budapest, 2001. március

Bartha Éva
titkár

Életrajzok a magyar múzeumügy 200 évéből

Jövőre lesz 200 éve annak, hogy gróf Széchényi Ferenc könyvtárát, kép- és szoborgyűjteményét, numizmatikai kollekciónját, valamint a magyar nemzet történetével kapcsolatos egyéb tárgyi anyagát felajánlotta a Magyar Nemzeti Múzeum létrehozása számára. Mivel csak később, az 1808. évi VIII. tc. rendelkezett az intézmény létesítéséről, több okból is vitatott a szervezett magyar múzeumügy kezdetének időpontja. Vannak, akik a nemzeti közgyűjtemény törvényi becikkelyezését vélik hivatalos alapításnak, mások az 1802. évet csak a nemzeti könyvtár születéséként ünneplik. Bizonyára minden érv tartalmaz bölcs megfontolást, ugyanakkor úgy tűnik, hogy a múzeumi szakmában konszenzus született a bicentenárium 2002-ben közösen való megünnepléséről. Ennek programja, szakmai és intézményi háttere még formálódik, ezen a helyen csupán egy olyan programpontról kívánok beszámolni, ami nem csupán érdekelheti a Honismeret olvasóit, hanem – közvetve – segíthetnek is annak magas színvonalú megvalósításában.

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület – a Tarsoly Kiadó Kft. kiadásában – 2002-ben egy olyan életrajzi lexikon megjelentetésére készül, ami a múzeumügy elmúlt két évszázadának legeredményesebb szereplőit, szakembereit mutatja be. A készülő lexikon célja a múzeumügy legjelentősebb – már elhunyt – alakjainak és munkásságuknak komplex, sokrétű bemutatása, életrajzi és szakmai adatainak rögzítése, kielégítve ezzel mind a szakmai ágak, mind a szélesebb érdeklődő kör igényeit. A *múzeológus* fogalom jelen esetben is meglehetősen tágan értelmezendő: egyaránt tartalmazza majd a lexikon a különböző múzeumi

szakágak avatott művelőinek – régészek, néprajzosok, történészek, természettudósok, művészettörténészek stb. – adatait, a közgyűjteményi tevékenységben meghatározó feladatot ellátó restaurátorok, legeredményesebb kiállítás rendezők, a múzeumi tevékenységet hivatali feladatuk magas szintű ellátásával segítők életrajzait, mint a múzeumalapítók és legnagyobb adományozók biográfiáját. Mindez tehát rendkívül széles merítést igényel, s bár a szócikkek megírása – a Soros Alapítvány anyagi támogatásával – már zajlik, továbbra is fontos feladat az adatbázis bővítése, a nem, illetve kevésbé, inkább szűk lokális körben ismert nevek feltárása, hogy az illető személyek ne maradjanak ki a lexikonból.

A munka tervezésének kezdeteitől vitatott, hogy csak a már elhunytak életrajza kerüljön a kötetbe, vagy a legeredményesebb élő személyiségek is. Mindkét elképzelés mellett szólnak bölcs érvek, de a tervezett kötet határainak egzakt megvonása csak a lezárt életművek mentén lehetséges. A halál visszavonhatatlan és megmásíthatatlan határ, az élők esetében roppant nehéz lenne megkeresni azokat a szempontokat, amelyek alapján valaki e kötetbe kerülhet. Szerencsés megoldás lehet – s erre van elképzelés –, hogy a lezárt életpályákat tartalmazó kötettel párhuzamosan, készüljön egy másik könyv *Ki kicsoda a magyar múzeumügyben* címmel, ami a legeredményesebb alkotó személyiségek életrajzát adná közre.

A készülő lexikon munkáit egy szerkesztő bizottság koordinálja, Bodó Sándor és Viga Gyula vezetésével, melynek tagjai az egyes múzeumi szakágak legjobb, legelismertebb szakemberei közül kerültek ki. (A lexikográfiai szerkesztés munkáját Elesztős László végzi nagy odaadással.) A szerkesztők által kimunkált útmutató a szócikkek egységes szerkezetének, azonos szempontú megírásának lehetőségét garantálja. A szócikkek 1000-9000 betűhely terjedelme az adott személyiség tevékenységének az egyetemes magyar múzeumügy szempontjából való megítélését tükrözi, nem vitatva természetesen annak lehetőségét, hogy valaki – rövid szócikke ellenére – a maga szűkebb környezetében vagy egy-egy intézmény egész életében meghatározó szereppel bírhatott. Az arányoknak azonban – lehetőség szerint – a történeti Magyarország egész múzeumügyére kell figyelemmel lenniük.

A lexikon szócikkek objektív adatokat közölnek, kerülnek az egyes személyek tevékenységének kritikáját, utólagos megítélését. Legfeljebb a tudománytörténet komplex összefüggésében történhetnek utalások esetleges – zavaró – félreértésekre, tiszteletben tartva az érintettek a maga korában, az ismeretek adott szintjén elért eredményeit. Az egységes szempontú leírások – túl az életrajzi lexikonok megszokott információin – nagy figyelmet szentelnek a szakmai pályafutás és munkásság adatainak, a muzeológiai és publikációs tevékenységnek, de informálnak az illető szakmai közeleti tevékenységéről is. Lehetőség szerint, fényképeket is közlünk a bemutatott személyekről.

A szerkesztők elképzelése szerint, bár a kötet elsődlegesen adatközlő funkciót lát el, olvasmányos, a szűkebb szakmán túl is érdeklődésre számító leírásokra törekszik. Úgy véljük, hogy a számításaink szerint kb. 2000 életrajzot tartalmazó kötet nem csupán a magyar múzeumügy, hanem az egyetemes magyar művelődéstörténet számára is jelentős hozzáadást ígér.

A honismeret kutatói és a lap olvasói azzal segíthetnék munkánkat, valamint a közgyűjtemények történetének jobb megismerését, ha a meglévő, illetve ismert muzeális gyűjteményeken túl, olyan gyűjtemény-kezdeménnyezésekre, megszűnt múzeumokra, ill. gyűjteményeikre, elfeledett adományozókra hívnák fel a figyelmet, akikről a muzeológiai története nem, vagy csak keveset tud. Sok részletében nem kidolgozott a közgyűjtemények intézménytörténete sem, s különösen ismeretlenek a helyi kezdeménnyezések és kezdeménnyezők. A Honismeret szívesen helyt ad ezekkel a témákkal kapcsolatos, új eredményeket közreadó írásoknak is, s ajánlott témaként jelenhetnének meg azok az Országos Néprajzi és Helytörténeti Gyűjtőpályázatokon is. Nagy hasznára lenne a magyar múzeumügy társadalmisításának, ha 2002-ben a közgyűjtemények története ismeretlen részleteinek feltárása a honismeret kutatói számára is kiemelt feladatot jelentene.

Végezetül álljon itt három minta szócikk a készülő lexikonból. Bár még ezek szerkesztése sem teljesen befejezett, informálják az olvasót a készülő munka jellegéről. (A Miske Kálmánról szóló szócikk Ilon Gábor, a másik kettő Viga Gyula munkája.)

Miske Kálmán, br. (1860. nov. 25. Bodajk – 1943. márc. 15. Kőszeg): régész. – A br.-i címet családja Mária Teréziától kapta. Felesége a kőszegi Chernel családból származó Sarolta. – A

magyaróvári gazdasági akad.-n végzett. – Adományai révén a Vasvm.-i Múz. egyik alapítója. A múz. megnyitásától kezdve a Vasvm.-i Múz. Régiségtárának őre (1908. okt. 11.–1912. márc.), a múz. első világi ig.-ja (1912. márc. 21-étől haláláig); munkájában a fő hangsúlyt a régészeti gyűjtemény gyarapítására helyezte. – 1912-ben Chernel Istvánnal, gr. Széchényi Rzsóvel és Végh Gyulával, a 91 kiállítótól begyűjtött mintegy 2000 tárgyból, megrendezte a Vasvm.-i Műtörténeti Kiáll.-t, amely orsz. és nemzetk. visszhangot váltott ki. 1922 okt.-ében új szellemben – tanító és ismeretterjesztő céllal – rendezte át a múz. kiáll.-ait; Tompa Ferenc ~ről írt nekr.-jában Mo. legkorszerűbb kiáll.-ának nevezte. A Tanácsköztársaság (1919) idején végzett – ered. egy vm.-i műtörténeti monográfia elkészítésével összefüggő, valójában az elhagyott műkincsek védelmét szolgáló – műkincs-szocializálási tevékenysége miatt felelősségre vonták, de végül felmentették a vád alól. Visszavonult községi lakóhelyére. A vm.-i múz. igazgatását helyetteseire bízta, betegsége miatt már ritkán utazott Szombathelyre. Az 1932 máj.-ában – Kőszeg török általi ostromának 400. évfordulóján – megnyílt Helytörténeti és Szülőföldismereti Múz. alapítóinak egyike. – Legnagyobb tud. érdeme a Velem kö. (Vas m.) határában fekvő Szent Vid hegy kutatása (1896–1929). E munkába bekapcsolódtak a kor vezető kutatói, pl. az antropológus Török Aurél és a vegyész Wartha Vince is. ~ publikációinak köszönhetően a hely ma is jól ismert a bronz- és vaskor nemzetk. kutatói előtt. Többségében idegen nyelven megjelent cikkeiben ~ felvázolta a Szent Vid hegy társadalomtörténetét az újkőkortól a korai középkorig. Gr. Almássy György Ázsia-kutatóval Temes vm.-ben, az Al-Duna vidéken (Alsó-Kubin) is végzett ásatásokat. – Munkásságát a lelkes és jól tájékozott, több nyelven olvasó „amatőrseg” jellemezte. Mo.-on sokszor járatlan vagy szinte ismeretlen utakon haladt (pl. a bronzvizsgálatokban, az antimon-bronz- és fémipar kérdéseiben). Választ keresett az őskori ipari centrum és a kereskedelem problémáira. Felvetette a Kárpát-medence és a Skandinávia közötti kereskedelmi kapcsolatok lehetőségét, amelyet az utóbbi évtizedek nemzetk. kutatása igazolt. A hivatásos régészeket is megelőzve igyekezett tisztázni a hazai őskor, különösen a fémkorszakok relatív és abszolút időrendjét. Felállította a hazai bronzkor tipológiáját (1911–1912), majd kronológiáját (1916), az egyes leletsoportokat – a mai általános gyakorlatot előrevetítve – a vezető lelőhelyekről nevezte el. E téren a nemzetk. hírű Montelius és Reinecke nyomdokain haladt, akikkel rendszeresen a kelta kor kronológiájának kialakítására (1910), valamint az újkőkori rendszerezésére (1933) is kísérletet tett. – Kezdeményezte, hogy a középsík.-kban tanítsák a prehistoriát és a kultúrtörténetet; a tankönyv megírására is vállalkozott, elképzelése azonban nem valósult meg. Az „őstörténet egy-i katedrájá”-nak felállítására vonatkozó javaslata (1920) viszont valóra vált: az 1938-ban felállított tanszék első professzora ~ „tanítványa”, Tompa Ferenc lett. – A kulturális örökség törvényi védelmének egyik első szorgalmazójaként felhívta a figyelmet a vastárgyak restaurálásának fontosságára (1903), s értekezett is annak módjáról. Javasolta a trianoni békeszerződés (1920) után végzett érckutatások miatt veszélybe került Szent Vid és 3 km-es körzete védelmét nyilváníttatását. – Az Orsz. Régészeti és Embertani Társulat, ill. a társulat orsz. választmányának tagja. – Tanulmányúton járt Olaszó.-ban, rendszeresen részt vett az ausztriai és a németo.-i régészeti és antropológiai kongresszusokon. A Vasvm.-i Múz. 1908. évi megnyitása előtt felkeresett több német múz.-ot. É-amerikai útjáról csak a családi emlékezet szól.

F. m.: Die Bedeutung Velem St. Veits als prähistorische Gusssttte mit Berücksichtigung der Antimon-Bronzefrage (Archiv für Anthropologie, 2, 1904, 124–138); Die LaTène III.-Stufe in Velem St. Veit. (Archiv für Anthropologie, 3, 1905, 181–190); A Velem szt. vidi őstelep. I. A harácsolts leletek leírása (Wien, 1907; németül: Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid, Wien, 1908); Versuch eines chronologischen Systems der ungarländischen Bronzezeit (Archiv für Anthropologie, 1916, 253–269); St. Vid, ein Mittelpunkt des prähistorischen Bronzehandels (Archiv für Anthropologie, 1928, 66–71); Bergbau, Verhüttung und Metallbearbeitungswerkzeuge aus Velem St. Veit (Westungarn) (Wiener Prähistorischer Zeitschrift, 16, 1929, 81–94).

Irod.: Pável Ágoston: Báró M. K. (Dunántúli Szemle, 1943, 157–158); Tompa Ferenc: Báró M. K. (uo., 1943, 257–261); Károlyi Mária: M. K. 1860–1943. (Vasi Szemle, 1990, 389–407); Kiss Gábor–Mayer László: A szombathelyi régiségtár őrei (1872–1942) (Vasi Szemle, 1991, 414–415). – Bibl.: Mozsolics Amália: Báró M. K. irodalmi munkássága (Savaria. Vas Megyei Múzeumok Értesítője, 1963, 262–263).

*MÉL II.: téves halálozási adat: márc. 5!

Dala József István (1901. nov. 9. Sárvár – 1985. jan. 9. Bp.): tanár, festőművész, múzeumigazgató. – A bp.-i Képzőművészeti Főisk.-n végzett. Gimn.-i rajztanár Mezőkövesden (1937-től). – Tanulmányaiiban a matyóság hagyományával és szociográfiájával, a II. vh. után a matyó hagyományok műz.-i megjelenítésén fáradozott. Az állandó Matyó Múz. első vezetője (1953–1971). Tevékenysége révén formálódott meg az intézmény törzsgyűjteménye. Irányításával a Matyó Múz. a Borsod-Abaúj-Zemplén m.-i múz.-i szervezet tagintézménye lett (1962), s a gyűjtemény – a 18. sz.-i Korona Szállás emeleti nagyterméből – az új művelődési ház épületébe költözhetett (1964). Nyugdíjazása után a *Matyóföld* hasábjain adta közre néprajzi és szociográfiai írásait. Festőként is sokat tett a matyó népviselet és népművészet örökségének megőrzéséért és megismertetéséért.

F. m.: Matyóföld. A híres Mezőkövesd. Írta és szerkesztette, Erdélyi Tiborral (Bp., é. n. [1941]); Tíz éves a Matyó Múzeum (Matyóföld, 1963); Matyó lakodalom (A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XI., Miskolc, 1972); A matyó népművészet (Matyóföld, 1972).

Irod.: Lukács Gáspár: D. J. I. (1901-1985). (A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 23. Miskolc, 1985).

Istvánffy Gyula (1863. nov. 20. Miskolc – 1921. febr. 12. Miskolc): tanár, iskolaigazgató, etnográfus, költő. – Felesége Istvánffy Gyuláné Márki Gabriella tanítónő, író. – A minorita rend növendéke (1880-tól), a miskolci ev. gimn.-ban érettségizett (1881). Nagyenyeden elemi isk.-i tanító (1881); kilépett a rendből (1882). Bp.-en az áll. pedagógiumban tanult (1883–1886), ahol nyelv- és történelem szakos polg. isk.-i tanári oklevelet szerzett; itt ismerkedett meg a néprajztudománnyal. Parádon nevelő (1887–1888), Liptószentmiklóson áll. polg. isk.-i tanár (1888–1890), Breznóbányán az áll. polg. fiúisk. tanára (1901–1908). Oktatói munkája mellett vizsgálta a palócok, a matyók és a felföldi szlovákság néprajzi hagyományát. A miskolci áll. polg. leányisk. ig.-ja (1908-tól); ettől kezdve élete összefonódott szülővárosa tud. és társadalmi életével. Kiterjedt etnográfiai és folklorisztikai kutatásai mellett részt vállalt a Borsod-Miskolci Múz. néprajzi kollekciónak létrehozásában: szervezte a múz. palóc tárgyi gyűjteményeit (1908–1913). Közel félszáz könyvet, tanulmányt, tankönyvet írt. Néprajzi munkássága középpontjában a palócok eredete és kapcsolatai, valamint az É-i nyelvterület folklórja állt. – Saját és álneveken (Füredy Ottó, Cserkesz, Istokfy) verseket, elbeszéléseket, tárcákat, meséket írt és publikált regionális és orsz. lapokban. – A M. Orsz. Kárpátgyűjtemény liptószentmiklósi oszt.-ának titkára (1890-től), a Polg. Isk.-i Tanáregyesület tátravidéki körének ügyvezető alelnöke (1900), bányavidéki körének elnöke (1902), EK-i körének elnöke (1920). – Születése 100. évfordulóján Miskolcon ált. isk.-t neveztek el róla, melynek falán emléktáblája is megtalálható (1963). Nevét viseli a Borsod-Abaúj-Zemplén m.-i néprajzi és helytörténeti gyűjtőpályázat (1961-től), s az évente adományozott Istvánffy-díj és-plakett (Varga Éva munkája, 1981).

F. m.: A borsodi matyó nép élete (Ethnographia VII., 1896); A matyó nép élete (Miskolc, 1897); Palócok (Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország VI. köt. Bp., 1900); A borsodmegyei palócok (Ethnographia XXII., 1911); A palócok lakóháza és berendezése (Néprajzi Értesítő XII., 1911); Palóc népköltési gyűjtemény. Sajtó alá rend. Bodgál Ferenc (Miskolc, 1963).

Irod.: Bodgál Ferenc: I. Gy. (1863-1921). (Ethnographia, LXXV., 1964). *Gulyás XV, 314.: téves halálozási adat: febr. 16.!

Viga Gyula

Millenniumi esztendő Gyimesközéplekon

Gyimesből már másodszor is régen elköltözött az ezeréves határ, de azért a gyimesi csángó-magyarok lelkükben mindig magyarnak maradtak. Szép magyar beszédükkel, archaikus imáikkal, dalaikkal és táncaikkal mostanában gyakran jelen vannak az anyaország színpadjaiban, rádiós és televíziós műsorokban. És történelmi legendáik hősei ma is Szent László, Mátyás király, katonadalaikkal pedig így énekelnek:

*Ferenc Jóska ha be visz katonának
Adjon lovat, mert én gyalog nem járok...*

vagy

*Románia felé nem tudjuk mű az útát
Őrmester úr, mutassa meg az útát
Megmutatom, jó fiaim, én is elmegyek
A nagy Isten tudja, ki jó vissza veletek...*

Feledhetetlen számomra az a pillanat, amikor egyik adatközlőmtől tudakoltam magyarságtudatáról és nem tudom miért, talán mert a kérdésem sértően hatott az öreg mindentudó Hosszú Fülöpre, ő mérgesen szinte rámförmedt:

– Hát te ezt miért kérded? Én magyarul imádkozom, magyarul káromkodom, úgy énekelek, úgy álmodozom, akkor miért kérded, hogy minek érzem magam?

Többet itt senkitől ilyet nem kérdeztem!

Mostanság jó érzés azt tudni, hogy a magyarságba, az ősszennemzetbe mi is beletartozunk. Amikor Orbán Viktor miniszterelnök megismételte néhai Antall József szavait, gondolatait, miszerint mi is, aiktől elköltöztek a határok, tagjai vagyunk a magyar nemzetnek. Napokig beszéltek Gyimes szerte:

– Hallottátok, megemlíttette ünnepi beszédében a gyimesi csángókat is!

Gyimesközéplek lakossága tettekkal köszöntötte a milleniumi évet. Először is ünnepségsorozatot tartottak a megállói iskolaépület felépítésének százéves évfordulója alkalmából. Az iskola 1992-ben kilépett a számok személytelen világából és felvette a Mailáth Gusztáv Károly nevet, mert az épületet a nagy erdélyi püspök építtette saját költségén kerek száz évvel ezelőtt. 1900 júliusában adták át használatra a helyi csángó közösségnek. Az épület a mai napig a falu büszkesége, úgy stílusa, mint a benne folyó tanítás elismerést és hálát vált ki az utókorból. Ezért gondolkozott úgy az iskola vezetősége, hogy bronz emléktáblát állít az iskolaépítő püspök arcképével annak tiszteletére. Az ünnepség hálaadási misével kezdődött a helyi katolikus templomban, majd az ünneplő közönség elvonult az emlékműhöz, Tankó Gyula leplezte, Szilveszter Imre plébános pedig felszentelte a domborművet. Az alkotás Bodó Levente szentkeresztbányai képzőművész munkája, bronzból készült és a portrén kívül a következő felirat látható: *Állíttatta az iskola építésének 100 éves évfordulójára a hálás utókor*.

A felszentelés után Molnár Gizella sepsiszentgyörgyi színművésznő, a község szülőtte gyönyörű szavalattal lepte meg az ünneplő közönséget. Az ünnepély a művelődési otthonban folytatódott. Érdekessége volt, hogy a szülőkön, tanulókon, tanárokon és a támogató vállalkozókon kívül részt vettek egykori tanítványok, elszármazott híres emberek és az iskola egykori tanítói, tanárai. Az iskola igazgatója ismertette gróf Mailáth Gusztáv Károly életútját és az erdélyi magyarság számára oly áldásos tevékenységét. Azután Ferenc Árpád, valamikori kántortanító mesélt régi időről és személyes élményeiről a nagy püspökkel való találkozási alkalmával.

Szőcs János muzeológus-történész, az iskola egykori igazgatója, Gyimes szülőtte, a gyimesi oktatás kezdeteiről és történetéről értekezett, kutatásai alapján, egészen 1948-ig. Az előadás igazi oktatástörténeti lecke volt. Kiemelte a Mailáth G. Károly iskola óriási szerepét 1918 után, amikor felekezeti iskolaként szolgálta a magyarnyelvű oktatás ügyét a Gyimes völgyében.

Az iskola jelenkori igazgatója a továbbiakban az oktatás folyamatáról beszélt 1948-tól napjainkig, majd következett az iskolások, óvodások lelket melegítő műsora. A műsort a minden magyar imádsága, a Himnusz zárta. Végül a meghívottak, egykori és mostani tanerők, támogatók közös ebéden vetten részt és elbeszélgettek az iskola múltjáról, jelenéről és a távlati lehetőségekről.

De ki is volt tulajdonképpen gróf Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök?

1864-ben született Bakócán, Baranya vármegyében. Édesapja, Mailáth György, országbíró, a Kúria elnöke volt, édesanyja Hillebrandt Stefánia bárónő. A családban ő volt a hetedik gyermek. Betegesen élte meg gyermekkorát. A középiskolai osztályvizsgákat Pécssett, majd a budapesti királyi egyetem főgimnáziumában tette le, itt is érettségizett jeles eredménnyel. Fél-évig Strassburgban jogot tanult, de 1883-ban édesapja tragikus halála, akit tolvajok gyilkoltak

meg, megérlelte benne a szándékot, hogy a papi pályát válassza. A teológiát Bécsben végezte. A bíboros prímás felismerte benne a jó papot és kiváló pedagógust és 1888 és 1895 között Esztergomban a papnövendékek tanulmányi felügyeletét végzi. 1895-ben Komáromban helyettes plébános. Itt építteti saját költségén az első elemi iskolát. Mindig is támogatta az iskolákat, az odaadó és szeretetteljes nevelési módot tartotta szem előtt. Neve ismertté vált és 1897-ben kinevezték Gyulafehérvárra segédpüspöknek, majd címzetes püspök lett. Nyomban megkezdte a bérmautját és bejárta az egész egyházmegyét, felleltározva, hol mire is van szükség a katolikus közösségeknek. Óriási vagyonából iskolákat, tanítói lakásokat építtetett, orgonákat vásárolt a rászoruló közösségeknek. Évente mintegy 90 000 koronát költött ilyen célokra, hangsúlyozom, a saját vagyonából! Különösen nagy érdeklődést mutatott az ifjúság iránt, talán kárpótolva ezzel beteges gyermekkorát, hisz bennük látta a jövőt. Lendületese működése eredményeként nemcsak a hitélet, hanem a katolikus középfokú oktatás is fellendült. Mindig szeretettel közeledett a szenvedőkhöz. Az első világháború idején a püspöki palotát kórházzá alakította át, sorra járta a katonakórházakat, sőt a harctereken is megfordult. De az igazi tragédia még ezután következett. A trianoni békeszerződéssel Magyarország területeinek és népének jelentős része idegen uralom alá került, ami hatással volt az egyházra, de az iskolákra is. Mailáth Gusztáv Károly püspök, az erdélyi magyarok bizalmas támasza maradt. Soha nem vallott erőszakos, szélsőséges nézeteket. A diákok és a fiatalok püspökének is nevezték őt. Az ember végeredményben annyit ér, amennyit maga után hagy! És Mailáth Gusztáv Károly rengeteg kézzelfogható dolgot hagyott maga után. Többek között ő építtette a róla elnevezett gyulafehérvári Mailáth Gimnáziumot is, amely az 1948-as államosítással a kommunista román állam tulajdonába került. Ő építtette a gyimesközéploki iskolát is, amely ma is a közösség büszkesége és az építő püspök nevét viseli. Nagyban hozzájárult a csíkszeredai főgimnázium építéséhez is. 1918 után sokat fáradozott az egyházi intézmények és katolikus iskolák megvédéséért és fennmaradásukért. Mindent megpróbált annak érdekében, hogy az akkori román hatalomnál, személyesen Ferdinánd királynál engedményeket vívjon ki. Amerre csak járt, a diákok és általában a hívek száza lelkesen fogadták. A fáradhatatlan apostoli munka felemésztette az amúgy is gyenge egészségét. 1936-ban segédpüspököt neveztek ki mellé. Egy

A millennium évében felszentelt Szent István templom – Gyimesközéplok, Barackos

ilyen bérnyelésre emlékeznek vissza a gyimesi öregek, amikor a szeretett püspökük csak az ablakból integetett híveinek, már nem tudott szelíd szavaival lelkeket gyógyítani. 1938-tól már egy budapesti szanatóriumban kereste a gyógyulást, és itt érte a hír, miszerint kedves tanítványát, Márton Áront neveztek ki püspökké. Így is találkozhatnak a nagy személyiségek. Most már tudta, hogy az egyházmegye kormányzása biztos kezekbe került. 1940-ben halt meg.

A gyimesi csángók nemcsak ünnepelni tudnak, hanem képesek századokat kiálló építkezéseket hagyni maguk után. Így a millenniumi évben fejezték be azt a gyönyörű templomot, amelyet a Hidegség völgyében építettek. Nem mintha Középlekon nem lett volna templom. Szép, nagy templomuk van a község központjában. De a Gyimes völgye jellegzetes hegyi, alpesi táj, Középlek mintegy 25 km hosszúságban a völgyekben, úgynevezett patakokban fekszik és ezek mind lakott völgyek. Valamikor a központi templomba jártak a falu minden részéről misére. Szekérrel, szánnal, gyalog jöttek. De ez sokuknak jövet-menet húsz kilométernyi utat is jelentett. És gondoljunk arra, hogy itt a templomban naponta van valamilyen esemény: mise, keresztelő, vecsernye, roráté, évfordulás mise, kortárs találkozó mise stb. Ilyen gyakran nehéz olyan messziről templomba járni. Ezért már előbb is építettek kisebb kápolna-templomocskákat. Hidegségen, amely a leghosszabb lakott völgy, három ilyen kápolna, kis templom is van. Nagyobb templom építésének gondolata már régebben is foglalkoztatta a Hidegség völgyieket. Ahová az új templom épült, már ott is létezett egy nagyobb kápolna. 1994-ben szentélyt is építettek mellé. Aztán látva, hogy plébánosuk, Szilveszter Imre, aki méltán kapta a falutól az „építő pap” nevet, melléjük áll, sőt átveszi a kezdeményezést és az egész munkálat szervezetését és vezetését. 1994-ben elhatározták, hogy ők olyan templomot építenek, amelyikre majd unokáik is büszkék lehetnek.

A templomot fenn, a Bükkhavas és Barackos patakok találkozásához építették, közel a hegyekhez. Itt valamikor megszokott dolog volt a kaláka munka, egymást így segítették a sürgős tennivalókban. Már a legnagyobb székely, Orbán Balázs is felfigyelt arra, hogy a gyimesiek kalákaival építettek papi lakot, iskolát, kántori lakást. Ez alkalommal is így történt, egész Középlek összefogott. Jogos volt a hidegségiek elvárása, hiszen ők is, bármikor szükség volt rá, elmentek a község bármelyik távoli sarkába és önzetlenül kalákáztak. Tudták, hogy őket sem hagyja cserbe a nagyobb közösség. Nagy bátorság volt a plébános részéről is, ebben a gazdasági helyzetben, ilyen óriási munkába belevágni, de jó szervező készségére és az emberek segítő készségére támaszkodhatott. Lépésről-lépésre készülgettek, gyűjtögettek az építkezési anyagot. A templom tervét Káldy Gyula magyarországi építész ingyen készítette el. Sata Ignác csiki építész honosította, és 1999 áprilisában hozzáfogtak az építéshez. A kivitelező egy csíkszeredai cég, a csoportot a szintén gyimesi, Póra Tibor mérnök vezette.

A templomban 300 ülőhely van, de búcsú alkalmával akár ezer hívő is imádkozhat ott. Az építés költsége egy és fél milliárd lej. De ebben nincs benne az a rengeteg faanyag, amit a helyi gazdák és vállalkozók adtak az építkezéshez. Amint a plébános úr elmondja, külföldi jövevényektől is kaptak némi segítséget, de a pénz nagy része és a faanyag itt helyben gyűlt össze. Minden család átlagosan 150 000 lejjel járult hozzá az építkezéshez, de volt olyan vállalkozó is, aki 50 millió lejt fizetett, egyetlen kikötéssel, hogy tekintsenek el a neve említésétől. A templom klasszikus, hajós, hagyományos stílusban épült, persze sok modern elemmel. Helyi jellegű a belső gerendázás, valamint a faburkolatok beiktatása is. A templom patrónus védőszentje Szent István. Az ő tiszteletére a millenniumi évben augusztus 20-ra ünnepelni gyűlt össze a község lakossága, a magyarországi testvértelepülések, egyházi személyiségek, meghívottak és ünnepélyesen felszentelték a templomot.

A templom tetején a 2000-es szám kilométerekre ellátszik és azt hirdeti, hogy itt ebben az esztendőben erős magyar közösség élt. A sok munka, áldozat meghozta gyümölcsét: gyönyörű templomot vett tulajdonába a katolikus közösség, amelyet egybe tart a közös építkezés, a közös hit, a múlt, a jelen és jövő.

Gazdag évet hagy maga mögött Gyimesközéplek. Ünnepelt, épített! Tette mindezt valahol az ezeréves magyar határon, Románia közepén!

Tankó Gyula

Kalotaszegi tájház Inaktelkén

Hol van ez az Inaktelke? Részletesebb térképen könnyű megtalálni, a „terepe” annál nehezebb. Közel esik ugyan a Kolozsvár–Nagyvárad műúthoz, de egy mélyedésbe bújik, Mákó, Túre, Bogártelke meg Jegenyé közé. Gyeróvásárhelyhez, amelyik kimerészkedik az országútra, egészen közel fekszik, de vakmerőség kell ahhoz, hogy az autós utas letérjen. Holdbéli táj képét nyújtja a vidék, a kocsí egyik kereke úgy félméteres szintkülönbségben halad a másik mellett, a gödrök paskolják az alvázat, de azért száraz időben lehet itt haladni – egy gyalogos sebességével. Esőzések idején sártenger lesz az út, a mező, a világ: ami ősszel belesüllyed, azt majd csak a tavasz emeli ki. Ajánlatosabb ilyenkor elbúcsúzni az országúttól és Jegenyén, Egeresen, Bogártelkén, Nádasdarócon át, kerülővel érkezni Inaktelkére. A kátyúk azért itt sem hagyják el az utasembert.

Éppen így rejtekezett Inaktelke a történelemben is, legalább 1270 óta, hogy az első feljegyzés megmaradt róla. Magyarok lakják a falut alapítása óta máig, Kálvin óta reformátusok. A templom harangja 1493 óta szolgálja, azóta már a harmadik Istenházát. Az elpusztult középkori templomból örökül maradt egy XV. századi keresztelőkút, az úrvacsorai kehely 1568-ból, a szőszék, amely a „legfiatalabb” múltbéli emlék: 1783-ban készült.

Inaktelkén 1850-ben 430 lakost vettek számba, ezt követően egy századév alatt a népesség majdnem megkétszereződött. Noha 1877-ben és a következő esztendőben torokgyík szakadt a településre és 109-en haltak meg a járványban. Az utóbbi negyven évben a mostoha agrárpolitika, amely ebben a dombok elzárta, gyenge minőségű határral rendelkező faluban még jobban megnyomorította az életet, az elvándorlás és persze, a „hagyományos” kalotaszegi egyke okán a lakosság 1992-re majdnem az 1850-es lélekszámra csökkent: 497-en laktak a faluban.

Ceaușescu uralma alatt Inaktelke felszámolásra volt ítélve, nem adtak ki építési, még javítási engedélyeket sem. A hétszáz esztendő magyar falu – nagyon sok kalotaszegi településsel együtt – letörtöltetett a jövő térképéről.

Pedig mekkora életkedv és alkotóerő él ebben a népben. Mióta a felszámolás lidércnyomása eltűnt a fejük fölül, újra építkezni, tervezni kezdtek. Olyan családi házakat építenek a Havasalföldön, amelyek közül nem egy beillenék „konáknak”, vagyis udvarháznak. Bevezették a faluba a vizet, nem is egy vezetékkel, hanem mindjárt kettővel, mivel az egyik forrás vize nem alkalmas ivásra, csak mosásra, öntözésre.

Bent a házakban, régiekben és újabbakban, őrzik a „tisztaszoba” rendjét, itt látni a festett bútorokat, a díszes kalotaszegi varrottásokat, női ruhákat, pártákat. Igaz, csak ünnepi alkalmakkor veszik fel és főleg a leányok. Mint a millenniumi esztendőben, mikor a vidék, egész Erdély és az anyaország közös ünnepe keretében felavatták a falu tájházát. Egy lakatlanává vált házat és a hozzá tartozó gazdasági épületeket közös erővel megvásárolták, benne egy jellegzetes kalotaszegi otthont rendeztek be; hadd őrizze tegnapi és mai életük nyomát eljövendő idők és nemzedékek számára.

Eljötték az ünnepségre az elszármazott inaktelkiek is. És illő ajándékot hozott az egyik, alig néhány éve indult budapesti kiadóvállalat: Gyarmathy Zsigáné több mint száz évvel ezelőtt megjelent könyvét a varrottasokról. Egy olyan művet, amelynek döntő szerepe volt abban, hogy a világ rongálásai és rongálódásai közepette, Kalotaszeg máig őrzi lelkéből lelkedezett művészetét, széperzékekének bizonyosságát, művészi önmagát.

Két nevet szoktunk emlegetni joggal, ha az erdélyi Kalotaszegről beszélünk. Az egyik Kós Károly, a másik pedig Gyarmathy Zsigáné.

Kósa László, a magyar művelődéstörténet tudós budapesti professzora így jellemezte Kós Károly szerepét, majdnem három évtizeddel ezelőtt:

„Páratlan, amit Kós Károly cselekedett, egyetlen vidék teljes műveltségét tette közkinccsé: tollal, ceruzával, vonalzóval, rajzban, képben, írásban és szóban, kőbe, fába, irodalomba és történetírásba örökítve. Tevékenysége nyomán utóbb éppen ez a vidék lett Kolozsvárt művelt magyar honismereti tudományok: falukutatás, néprajzi és etnográfiai, történeti és szociológiai vizsgálatok műhelyévé.”

Gyarmathy Zsigáné a kalotaszegi varróasszonyok művészetét emelte a nemzeti önismeret szintjére, és alapozta meg áldozatos tevékenységével azt a népi kultúrát, amelynek értékeit és szépségeit az Inaktelkén rendezett kiállítás igen jól érzékeltetheti.

Nem ők figyelnek fel először erre a viszonylag zárt néprajzi tájegységre, ennek művészi hagyományaira, népének lelkivilágára, arra a magyar sorsra, amely a völgyhajlatokban megbújó falucskákban meghatározta az élet rendjét, a százados szokásokat, hitvilágot, viseletet. Jankó János néprajzi, Malonyai Dezső népművészeti monográfiái jutnak eszünkbe. Utóbbi egyébként Gyarmathy Zsigáné tanácsait kérte *A kalotaszegi magyar nép művészete* című, 1907-ben megjelent könyve írásakor. Kós Károly és Gyarmathy Zsigáné nem külső szemlélőként, hanem a kalotaszegi magyarság körében élve munkálta e közösség művészi ízlését, építette öntudatát, védelmezte művészetének és ezzel lelkiiségének tisztaságát.

Gyarmathy Zsigáné, akinek a tiszteletére és szellemiségének jegyében az inaktelki kiállítást megrendezték, fél évszázadon át irányította, szervezte Kalotaszeg magyar művelődési és szellemi életét. Alig 19 éves, amikor sajátmaga gyűjtötte kalotaszegi népdalokat mutatott be a korszak irodalmi vezérének, Gyulai Pálnak. Egy életrajzi felmérésben S. Bartha Éva elmondta róla, hogy sorra járta a kalotaszegi falvakat, gyűjtötte, rajzolta az ősi mintákat. Ennek során olyan neves etnográfusokkal került kapcsolatba, mint Herman Ottó, Xántus János, vagy a népdalgyűjtés úttörője, Vikár Béla. Ismerősei közé tartozott egyebek között Munkácsy Mihály, akit a Gyarmathy család látott vendégül, és aki ezen a vidéken is festett. De Gyarmathy Zsigáné révén került el Kalotaszegre Edvi-Illés Aladár meg Körösfőy-Kriesch Aladár is.

Mi volt Gyarmathy Zsigáné igazi jelentősége a kalotaszegi magyar népművészet megőrzésében, visszatérítésében az ősi motívumokhoz? Nagy Jenő dr. kolozsvári néprajztudós és nyelvész, 1984-ben megjelent kötetében feleletet ad kérdésünkre. Mikor Gyarmathy Zsigáné munkához lát, akkor „a varrottasból házi használatra már egyre kevesebbet készítettek. A díszítő célú varrás fokozatosan a ruházaton alkalmazott hímzésre (vállfő, gallér, kézelő, ingujj, kötő, szücs-hímzés) korlátozódott, és felhagytak a hímes párnacsupok, lepedőszélek, ágyfőtől való, vőfélykendők stb. sok munkát és időt igénylő varrásával.

Ennek a folyamatnak a szemtanúja a kalotaszegi (gyerőmonostori) származású Gyarmathy Zsigáné Hóri Etelka, aki felméri és megérti ennek a folyamatnak a népművészetre káros voltát, és fáradhatatlanul motívumgyűjtő, feldolgozó, szervező és népszerűsítő-meggyőző munkálatai eléri, hogy a kalotaszegi leányok és asszonyok újra hozzáfognak a varráshoz, megrendeléseket kapnak és keresetükkel anyagi jólétüket emelik.”

Tapasztalatait maga összegezte, az 1896-ban, a millennium évében kiadott könyvében: *Tarka képek a kalotaszegi varrottas világából*. Ekkor már beérlelődött fáradhatatlan munkájának eredménye. Maga a kultuszminiszter kérte fel, hogy az 1885-ös országos kiállításon kalotaszegi szobát rendezzen be. Ez a kiállítás a Kalotaszeg felé fordította a magyarság figyelmét. Főhercegnők és polgárasszonyok vásárolták, igényelték a kalotaszegi varrottast.

A Tarka képek egyik epizódja idekíváncozik:

„Méltó ez a »varrottas« és ez a fodorvászón minden magyar nő pártolására, és ha látták volna azt a képet, ami előmbé tárult elindulásom előtt pár nappal, lehetetlen, hogy meg nem mozdult volna a leghidegebbek szívében is valami; egy hang, ami azt mondja: ez a miénk, ezt ne hagyjuk!

Utam azon a kis falun vitt keresztül, ahol a Körös folyó születik: a frissen kaszált rendekből nyári zápor verte fel azt a kimondhatatlanul üde, balzsamos levegőt, amely még Kalotaszeg szülöttét is édes mámorba ringatja. Az út mellett utcahosszat varróasszonyok ültek a leveles kapuk előtt: tízéves leánykáktól hatvanéves vénasszonyokig; kezökben a halványsárga vászon, s azon a virító régi hímes minták; a rojtos kredenc-terítő, a hosszú asztalfutó, a »tányéros abrosz«, szóval mind az a munka, amelyet én adtam a kezökbe: tehát míg a szénát forgathatnák, sietnek sok öltéssel kevés garast szerezni, s mily örömmel sietnek szegények; jóleső érzéssel nézem a szép tarka képet, s a falu közepe táján megállítom kocsimat: megismernek s egy pillanat alatt körülvesznek: »– Hát, instálom, most megyen Magyarországra, hogy nekünk munkát szerezzen? – Most.« – »Oh, hogy a jó Isten áldja és segítse meg! Adja az Isten, hogy térjen haza jó egészségben és a mi számunkra jó hírel!«

Elöttem lesz e kép sokáig; azok az üde arcú, reménykedő tekintetű fiatal leányok, a hálálkodó koros asszonyok, biztatgató fiatal menyecskek, akik nem mehetnek más megyékbe napszámra, mert a bölcsőt nem vihetik s még kevésbé hagyhatják:

– Mert, instálom, igazán nem lehet meg nálunk nélkül – mintha én ezt nem érteném, úgy magyarázzák...

Jól van, csak varrjatok, ott a hegyek között a pompás jó levegőben, lesz gondom rá, hogy a jó levegőn kívül egyébhez is jussatok, csak varrjatok!”

Jelmondattá válik: *csak varrjatok!* És Gyarmathy Zsigáné a kalotaszegi varrottast újra ismertté és megbecsültté tette idehaza és külföldön egyképpen.

Mikor pedig újra sekélyesedni látszott a varrottások szintje, mikor a lélekből jövő művészi ízlést kezdte elnyomni az üzleti érdek, követői támadtak Gyarmathy Zsigánénak. Elsősorban Kónya Gyuláné Magyarvalkón, aki a XX. század húszas éveinek elején visszavezette a kalotaszegi varrottast a maga értékszintjére és ezzel kenyérpótló foglalkozást nyújtott Valkó és a környék asszonyainak, leányainak.

Gyarmathyné követői közé számíthatjuk Kalotaszeg kutatóját, a nemrég elhunyt kiváló tanárt, Vasas Samut, aki annak idején a bánffyhungyadi líceum aligazgatójaként – Vér Istvánnénak, a kézimunkakör vezetőjének segítségével – a diákokat megtanította a hagyományos formákat megőrző varrottások készítésére.

A forrásokhoz kíván visszavezetni az a kezdeményezés is, amely a budapesti Közdok Könyvkiadó áldozatából újra kezünkbe adta Gyarmathy Zsigáné forrásértékű könyvét, reprint kiadásban, tehát betűhíven, 1896-os alakjában.

Gyarmathy Zsigáné 1896-os kötetét Izabella főherceggasszonynak ajánlotta. Ezt a mostani, reprint kiadást a Közdok – Kalotaszegnek, az egész magyar népnek ajánlja. A felébresztett mű pedig minden bizonyon elvégzi a maga jótékony munkáját Kalotaszegen és a nemzet egészében – egy újabb évszázadra.

Beke György

Babamúzeum Keszthelyen

Viselettörténet és népi építészet

A múzeum létrehozására leginkább az ösztökélt minket, hogy a magyar embert becsalogatva megismertessük saját – a világon egyedülállóan szép – népművészetével, míg a külföldi esetekben hiteles tájékoztatást igyekszünk adni arról az országról, ahová érkezett.

Ennek nagy szükségét érezzük, mert a hozzánk érkező nyugati nem arra kíváncsi, hogy mennyire tudjuk utánozni őket, hanem arra, hogy milyen ez az ország és kik lakják. Sajnos nálunk a nótaszótól hangos magyaros éttermek és a nemzeti karakterünket bemutató rendezvények helyett jobbra ír sörözők, steak-hausok, mazzorettek, pop-cornok, bolíviai indián utcazenészek találhatók. Ez olyan stílustalanság és hagyománytiprás, mintha Karthágó falainál Júliának szerenádozó Rómeóba botlanánk, vagy ha a görög tengerparton tiroli jódlisok fogadnának.

Lépten-nyomon idegen nyelvű feliratokba ütközünk. Az óriásplakátoktól, a termékelnevezésektől kezdve a bolti cégérekig idegen szavak garantálják az érthetetlenséget. Szalonképtelenné kezd válni anyanyelvünk.

1999-ben Pünkösöd napján lépett be az első látogató Közép-Európa legnagyobb babamúzeumába.

A kerámia és porcelánfejű, kezű és lábú babákat textiltettek fogják össze. A történelmi Magyarország népviseleteit, iparos és polgároltözeiteit közel félezer baba képviseli. Külön, két vitrinbe került a mintegy 120 figurából álló erdélyi gyűjtemény. A kolozsvári Napsugár nevű gyermeklap segítségével pályázatot hirdettünk. Itt különböző díjazásokkal ösztönözve arra kértük az iskolásokat, illetve szülőket, küldjék el falujuk népviseleteit. Az eredmény a legme-

részebb várakozásainkat is felülmúlta, mert igen értékes anyag érkezett, melyet később néprajzosokból álló zsűri értékelt.

Véleményem szerint ez az utolsó órában történt, mert már ott is letűnően vannak a népi hagyományok. Erdélynek hihetőleg ez volt ilyen értelemben vett utolsó vajúdása. A többi utóállamban is pályázatot hirdettünk. Pozsonyból, Beregszászról és Újvidékről csaknem húsz babaruha érkezett.

Nehezen lehet elmozdulni a gazdagon gyöngyhímzett kalotaszegi babacsodáktól és a hétfalusi csángók ünnepi öltözeteinek színkavalkádjától. A torockói párták mívségükkel, a csiki és a háromszéki, gyergyói, gyimesi, valamint kászoni ruhaköltemények színeivel, formáival, eredeti anyagaikkal ejthetik bámulatba a látogatókat. A hétköznapi viseletek legmegkapóbb együttese a kászonyfalusi székely család öltözete. Csaknem 150 éves durva len- és kendervászonból készültek az öltözékek. A takarítólányon kicsiny fapapucs van, kezében felmosóvödör. A guzsaly előtt ülő nagymama, a mezőre igyekvő családfő egyszerű, szegényes öltözéke hűen érzékelteti a múlt munkás hétköznapiját.

Újabb meglepetés akkor éri a látogatót, mikor felér a harmadik emeletre és nem az előző két szinten megcsodált babákat, hanem azok házait, templomait és gazdasági épületeit láthatja. A különleges fénytechnikával megvilágított épületegyüttesek a korabeli falvak hangulatát tükrözik. Itt találkozhatunk több mint három tucatnyi festett és faragott székely kapuval, mely a székelyföld lenyűgöző sajátja. Havasi „szálák”, köznemesi kúriák, csiki- és háromszéki fazsindelyes házak, Somogyból csökönyi nádfedeles porta, Nyitráról svábház, fertődvidéki tornácos házak, szél- és vízimalmok, taposókutak 1:25 méretarányú – anyagában és formájában is hű – kicsinyítéssel teszi a látogatókat tér- és időutazóvá.

A kultikus építészet is helyet kapott a kiállításon. Kisebbitett formában is érzékelhetők a szatmári és máramarosi fatornyos templomok és haranglábak térerelő őriásai. A csíkkozmasi erődtemplom védfalai mögé eltemetett papok sírjait is láthatják, kik fél évezreden keresztül óvták híveiket a betolakodó tatároktól és törököktől.

A gróf Festetics György által szerződtetett trieszti hajóács – Borni Antal – papíron maradt hadihajója most 200 év után – igaz kicsinyítve, életre kelhetett.

Nem hiányzik a gyűjteményből a portyázó törököt jámborító XVI. sz.-i Dunáról lehozott katonai naszád sem. Erdélyben készült el a halászok által a század elején még használatos bő-dőnhajó. Eredeti módon egy fatörzsből faragta a szentegyházi mester.

A pompásan felújított csaknem 200 éves épületben megláthatjuk nemcsak azt, hogy miben laktak és jártak, hanem azt is, hogy mivel közlekedtek őseink a Balatonon.

Török Tibor

Szent Száva ünnepe Újszentivánon

Szent Száva, a görögkeleti vallás szentje (eredetileg Rasztko) Nemanjics király öccse volt. A Száva nevet kolostorba vonulásakor vette fel. Bátyjával együtt az első szerb írók közé tartozott. Apjával közösen alapította Atosz hegyén a hilendári kolostort. Halála után szentté avatták. Nevéhez fűződik a független szerb egyház alapítása, melynek ő volt az első érseke (1219–1233). Nyolc püspökséget és sok szerb iskolát alapított. Jelenleg is a *szerb iskolák védőszentjeként tisztelik* és minden évben január 27-én ünneplik.

Két kiemelkedő esemény is lezajlott ez év január 27-én Újszentivánon, valamint Budapesten.

Az a megtiszteltetés ért, hogy engem kértek fel az Újszentiváni Szerb Ortodox Egyház Plébániáján rendezett szerb helytörténeti-néprajzi kiállítás megnyitására. A kiállított igen értékes – esetenként száz évnél is régebbi – néprajzi anyagokban tükröződött a község szerb lakosságának hagyománytisztelete, az elődök munkájának megbecsülése és a szerb ifjúságnak felmutatott példája. (A helyi szerbek szellemi néprajzának feldolgozása is elkészült, ez a készülő Szentiván-monográfiában lát majd napvilágot.)

A kiállítás megnyitása előtt a szerbek a görögkeleti templomban ünnepi misén vettek részt, amelyen a kis népcsoport apraja-nagyja megjelent, akárcsak a kiállítás megnyitásán. A néprajzi gyűjtemény megálmodója, értelmi szerzője, *Veszelinov Dánielné* nyugdíjas pedagógus időt, fáradságot nem kímélve dolgozott és dolgozik azért, hogy az itt diaszpórában élő szerbek ápolják, fejlesszék anyanyelvüket, kultúrájukat, színes tradíciójukat. A tanárnő több évtizedes odaadó munkája elismeréseként Budapesten vehette át a Szent Száva díjkiosztó ünnepségen az Országos Szerb Kisebbségi Önkormányzattól az emléklapot és plakettet a kitartó, sok évtizede végzett munkájáért, a szerb nyelv eredményes oktatásában, kultúrája megőrzésében és ápolásában kifejtett erőfeszítéséért. További sikereket kívánunk neki és a falu szerbségének.

Vecsernyés János

Hírek a Felvidékről

2000. október 4-én – öt esztendő alatt felépült – római katolikus templomot szentelt Euard Kojnok rosznyói püspök a medvesalji **Tajtín**. Az alapítványi, községi, de javarészt önerőből, s a gyülekezet támogatásából s kezemunkájából fölépült templom harangját Magyarországon öntötték. A határtól pár száz méterre álló templom méltán lett a vidék ékessége s erősíti az itt élőket helytállásban, hitben, magyarságban.

Pohóczky Béla református tiszteletes úr **1848-as zászlót** talált a serki paplakban, amikor 1998-ban odaköltözött. A helybeli asszonyokkal, gyülekezeti tagokkal restauráltatta a gyönyörű, több mint másfél méteres zászlót, a három piros-fehér-zöld, s a három vörös szalagot, valamint a zászló tartozékait. Ezüst és arany rojtok tarkítják a szalagokat, a trikolór szalagon *Isten áld meg a magyart, jókedvvel, bőséggel* felirat díszeleg, arany betűkkel. A három vörös szalagon *Szabadság, testvériség, egyenlőség* arannyal hímzett szavak olvashatók. A zászló közepén, pirossal varrva **1848**. A zászlót hosszában ezüst csipkerajt szegélyezi. Dokumentumok igazolják, hogy több negyvennyolcas honvéd is részt vett a szabadságharcban a Rima menti faluból. Sírjaikat keresték, de sajnos nem találták.

A rimaszombati 4. sz. Hatvani István Cserkészcsapat három tagja 2000. augusztus 20-án a templomkertben, Árpád-sávós zászlóval, díszőrséget állt. Balról jobbra: Vörös Ádám kiscserkész, Varga Gábor őrsvezető, Vörös Előd őrsvezető. Az emlékoszlop készítője Nagyferencz Katalin tanárnő, szobrász. Az oszlop felirata: 1848 – Gömör megye 150: Hős honvédeknek emlékére – 1999. A hátoldalán a Kossuth-címer, s alatta rovásírással: *A haza mindenekelőtt.*

Vörös Attila

A magyarság önzetlen szolgálója volt

Tatár József emlékezete

A Kárpát-medencében nemcsak napjainkban, hanem immár nyolc évtizede, a jelenlegi határainktól kívülre rekesztett magyar nemzeti közösségeknek – különösen a szórványban élőknek – egyik legnagyobb gondja az anyanyelven való művelődés, a könyvek és a sajtó hiánya. Ezeket a bajokat igyekezett segíteni – s így tesz jelenleg is – több mint egy évtizede a Magyar Műveltség Szolgálat, amelyet néhány hónapja pótolhatatlan veszteség ért. Életének 81. évében, 2000. június 9-én, Budapesten hunyt el az országhatárokat átívelő szervezet alapítója, Tatár József gyógyszerész-vegyészmérnök. Földi maradványait a budapesti Nagy Ignác utcai unitárius templomban történt búcsúztatás után Zemplénben helyezték örök nyugalomra, a szülőfalujában, Erdőbényén, ahol 1919. október 19-én látta meg a napvilágot.

Életében, Tatár József mindig büszkén vallotta, hogy a Magyar Műveltség Szolgálat ügyvezető „szolgáló”-ja. A szokatlan titulussal kapcsolatban elmondta, hogy szervezetüknek nem munkatársai vannak, hanem „szolgálói” a szónak abban az értelmében, amely embertársaink cselekedetekkel való segítését, szolgálatát jelenti. Ehhez kapcsolódott jelmondatuk, amelyet az erdélyi, kolozsvári születésű, klasszikus magyar írótól, Szabó Dezsőtől (1879–1945) kölcsönöztek: *„Minden magyar felelős minden magyarért!”* Ez utóbbi gondolat különösen a határon túlra szakított magyarokkal kapcsolatban fontos, hiszen köztudott, hogy a nemzet több mint

egyharmada az anyaország határain kívül él. Helyzetüket súlyosbítja, hogy közülük sok százezren szórványban laknak, kitéve a beolvadás, a többségi államhatalom által is sokféle esz-közzel ösztönzött asszimiláció veszélyének.

A Magyar Műveltség Szolgálat megalakulása az 1980-as évek legvégére nyúlik vissza. Tatár József egyik szomszédjának a vendége volt dr. Kovács Elemér kárpátaljai orvos. Összebarátkoztak, és a vendég arról szólt, hogy „Kárpátalja magyar betűre íves.” Meghívta Tatár Józsefet Nagyszőlősrre, aki ott döbönt rá, hogy ottani nemzetrésznünk milyen erősen megtartotta magyarságtudatát. Hazaérkezve könyvgyűjtést indított, újságokban, a rádióban hirdette meg az akciót. Hamarosan több mint tízezer kötettel átgördült az első teherautó a hajdani Ugocsa vármegye székhelyére, Nagyszőlősrre, és vitte a könyveket a Tisza völgyébe, Técsőre, Akna-szlatinára, de a Latorca parti városba, Munkácsra is.

A misszió hamarosan szervezeti formát öltött, 1990 május végén Tatár József kezdeményezésére megalakult a Magyar Műveltség Szolgálat. A következő évben már közel hetvenezer kötet gyűlt össze magánszemélyektől. Diákok tucatjai keresték fel a szolgálatot, háztársakokban hozták a könyveket. Az adományok megfelelő kezekbe juttatása és célszerű felhasználása érdekében megkezdtek a Magyar Műveltség Szolgálat helyi csoportjainak szervezését, először Erdélyben. Az első Aradon, a másodikat a Brassó melletti Hétfaluban élő csángók alapították. A felvidéki Révkomáromban egy pedagógus, Ungváron pedig egy orvosi szakkönyvtárat alapoztak meg. Több helyre nemcsak könyveket, hanem polcokat, olvasóasztalokat és katalógusszekrényeket is kellett vinniük.

Egyre tágitották működési körüket, hamarosan már harmincnál több csoportjuk működött a Kárpát-medencében, Erdélytől az Órvidékig (Burgenland), Kárpátaljától a Délvidékig, amelyek között az összekötő szerepet töltik be. A könyvek után a legelső parabolaantennát az erdélyi Görgényüvegcsürbe, a Görgényi-havasok lábánál fekvő magyar faluba vitték, ahol szórványban élnek nemzetársaink. Később még tizenöt településre, többek között Dicsőszentmártonba, Felsőbányára, Dévára, Vajdahunyadra, Csernakeresztúrba. Jutott a történeti Magyarország legjelentősebb bányavidékére, Resicabányára és Lupényba is, a Zsil folyó völgyébe, ahol még ma is élnek magyarok. Az utóbbi városból tíz általános iskolás gyereket a szolgálat szervezésében, Pakson láttak vendégül családok. Több erdélyi helyi csoportjuknak vittek számítógépeket, miután az ottani fiatalok elvégezték a kezelői tanfolyamot. Hasonló módon lett számítógépe a Kijevben élő magyaroknak. A bukaresti Ady Endre Liceumba parabolaantennát, videomagnót juttattak el, hogy rögzíteni tudják a Duna Televízió adásait, amelyeket az oktatásban felhasználhatnak.

Főként önzetlenségből, adományokból előteremtve, alig több mint egy évtized alatt a Magyar Műveltség Szolgálat – annak egyik „motorja”, Tatár József fáradhatatlan munkájával – összesen mintegy tizenöt millió forint értékű könyvet, számos színes televíziót, videomagnót, másológépet, faxkészüléket – sőt esetenként gyógyszert, ruhaneműt és élelmiszert is – juttatott el a határainkon kívül élő testvéreinknek. Mindezt úgy, hogy az 1990-es évek közepén a szolgálat egy fillér támogatást sem kapott az állami költségvetésből. Pedig a legolcsóbb megoldással működtek, egyetlen fizetett alkalmazottat sem tartottak, sőt irodájuk sem volt. Tatár József tulajdonképpen a saját lakásából, illetve legfőbb segítőtársra, Szalontainé Kisgyörgy Zsuzsa otthonából irányították a szolgálatot. Évente egyszer közgyűlést tartanak, ahol néhány óra alatt megelevenedik a Kárpát-medencében élő szórványmagyarság minden gondja-baja, s persze sikere is.

A néhai ügyvezető „szolgáló”, Tatár József talán arra volt a legbüszkébb, hogy legtöbb határainkon kívül működő csoportjuk a szűkebb közösség kovászává vált, és sok helyütt újraindították a művelődési életet, szellemi vetélkedőket, népfőiskolát, hagyományörző együtteseket, kórusokat szerveztek. Egyszóval újjáélesztették a magyarságtudatot. Létrehozták a Magyar Műveltség Szolgálat Alapítványt, hogy önálló jogi személyként segítse elő az anyagi alapok megteremtését. Folytonosan arra biztatják helyi csoportjaikat, hogy merjenek és akarjanak vállalkozni. A szervezet mindig távol tartotta magától a napi politikát, de alapeszmeként vallja: Magyarországon ma is egyfajta hivatást jelent a határon túli magyarsággal való törődés.

Tatár József Tokaj-hegyaljai református családból származott, ősei négy évszázadon át Sárospatakon éltek, onnan rajzottak ki a vidékre. Indíttatásáról néhány éve így vallott e sorok

írójának: „A szülői házban azt tanultam: egy embernek nem szabad anélkül leélnie az életét, hogy abból nem adott át világosságot, vagyis tudást másoknak. Ma is példaképem apai nagyanyám, *Szilágyi Berta*, aki bizonyíthatóan *Mátyás király* (1458–1490) édesanyjának, *Szilágyi Erzsébetnek* az ágából származott. A szobája falán – XIX–XX. századfordulós reprodukciós felvételeken – ereklyeként őrizte *Zrínyi Miklós*, a hadvezér, *II. Rákóczi Ferenc* fejedelem és *Kossuth Lajos* arcképét. Tőle kaptam azt az életre szóló indítást, hogy a magyarságot, nemzetemet mindig szolgálnom kell.”

Botlik József

Nyíri Antal halálára

A magyar nyelvtudomány egyik nagy öregje, dr. Nyíri Antal a nyelvtudomány doktora, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének nyugalmazott egyetemi tanára, Szegeden, 2000. december 13-án, életének 94. évében elhunyt.

Nyíri Antal 1907. március 9-én született Szentesen, iparos családban. Édesapja kovácsmester volt, akit korán elveszített. Édesanyja másodsorú is férjhez ment, ezért nagyszülei nevelték. Középiskolai tanulmányait szülővárosában a Horváth Mihály Gimnáziumban folytatta. Az osztály érettségi tablója ma is látható az iskola folyosóján. Egy, a kilencven éves születésnapja alkalmából adott interjúban említi, hogy egy óráról, mert figyelmetlen volt, a matematika tanár kikergette, ekkor egy hétig nem ment iskolába, inas akart lenni. Végül hitoktatója, a „Kétszerpap” – nemcsak hivatása volt pap, hanem a neve is – hívta vissza a gimnáziumba. Később ennek a papnak a fia, aki osztálytársa volt, bízta, hogy pályázza meg a müncheni ösztöndíjat.

A középiskola elvégzése után a Szegedi Egyetem magyar–német szakára jelentkezett. Ebben az időben két neves nyelvtudós oktatót az egyetemen: Horger Antal és Mészöly Gedeon. Az utóbbi személyiségének hatására már közvetlen az egyetemre kerülése után hivatásul választotta a nyelvészi pályát. Ekkor kezdett kialakulni a Mészöly nevével fémjelzett szegedi nyelvészeti iskola, amely az 1950-es években teljesedett ki, és méltó párja lett a pesti Bárczy-iskolának.

Már első tudományos dolgozatában fellelhető a szentesi indíttatás, amit sohasem tagadt meg, amelyben a gyermekkori, a kovácsműhelyben szerzett emlékeire támaszkodva a *szennyes* szavunkat a szenes szóval közös töről eredezteti. A szülővárosnak adott szép ajándék *A kihalt szentesi víziélet néprajzi és néprajzi maradványai* 1948-ban megjelent monográfiája, amelyben az 1880-as évek elejéig visszanyúlva mutatja be Szentesnek a kubikosság mellett a másik jellegzetes társadalmi rétegét. Tanulmányában nagyanyjának, Nyíri Istvánnénak és három öreg szentesi halásznak – Rác Imre, Komendát Bálint és Várad Imre – állít emléket. Említi két munkája mellett még több dolgozatában foglalkozik Szentesrel, amelyeket nemcsak a tudós szakmai érdeklődése, hanem a szülőföld szeretete, a város lakói iránti tisztelet is motívál. Ezt ismerte el a szülőváros, amikor 1997-ben Szentes díszpolgára címmel tüntette ki.

Ösztöndíjasként egy évet Münchenben, egy évet pedig Bécsben, a Collegium Hungaricum-ban tölt el. Valószínűleg ez ad indíttatást, hogy munkásságában jelentős teret kap a Münchener Kódex (a *Münchener Kódex szövegkritikai kiadása*, majd a kódexnek a magyar–latin szótára). 1933-ban írta meg *A Winkler Kódex hangtana és szótana* című bölcsészdoktori értekezését.

Hazatérte után Gombocz Zoltán mellett gyakornok. Mivel a gyakornoksága nem adott anyagi biztonságot, megpályázza a Csurgói Gimnázium által meghirdetett tanári állást. A Somogyban töltött időszakban gyűjtötte és állította össze *A zseicségi Szenna és vidéke magyar nyelvjárása* című művét.

Amikor az egyetem az 1940-es évek elején visszakerült Kolozsvárra, Mészöly Gedeon meghívta gyakorlóiskolai tanárnak. A háború után Szegeden a Gyakorló Általános Iskola nyolcadik osztályában engem is tanított. Személyiségét jól jellemzi, hogy az akkor viszonylag még fiatal tanárt – negyvenéves – a diákok Nyíri Tata megtisztelő névvel emlegetik.

Még ebben a tanévben a Szegedi Tanárképző Főiskola oktatója lett. 1952-ben került a Szegedi Tudományegyetemre, ahol hamarosan egyetemi tanárrá, majd 1955-ben tanszékvezetővé és az egyetem dékánjává nevezik ki, a tanszékvezetői megbízást nyugdíjazásáig, 1977-ig látta el.

A Hazafias Népfront keretében az 1960-as években meginduló honismereti mozgalom Csongrád megyei megszervezésében jelentős szerepe volt. Vállalta a megalakuló Csongrád Megyei Honismereti Bizottság elnöki tisztségét, ebből következett, hogy jó kapcsolat alakult ki a tudományos műhelyek és a honismerettel foglalkozó önkéntes gyűjtők, nem hivatásos kutatók között.

Nyíri Antal sokoldalú tudós, pedagógus volt. Munkásságában jelentős helyet foglalt el a nyelvjáráskutatás – ízesen használta beszédében a szülőföld, Szentes népnyelvére jellemző, a nyelvészetben *ë*-vel jelölt zárt *e* hangot, a nyelvelmékek vizsgálata, a szófejtések, a nyelvművelés és a tudománytörténelem. Elsősorban azonban nyelvtörténészként vált ismertté.

Szegeden, a református temetőben 2000. december 21-én délután kísérték utolsó útjára a család mellett szépszámmal tanítványai, volt munkatársai és tisztelői.

Bogdán Lajos

Dr. Foghtüy Krisztina (szerk.):

Szemelvények az amerikai múzeumpedagógia szakirodalmából

A szerkesztő Dr. Foghtüy Krisztina tanszékvezető egyetemi docens, az ELTE Múzeumpedagógiai Szakának vezetője, számos külföldi és magyar nyelvű publikáció szerzője.

A kötet az amerikai múzeumpedagógia történetét, elméletét és módszertanát mutatja be, mintegy száz év tükrében.

A hazai olvasó bepillantást nyerhet az amerikai művészeti múzeumok tevékenységébe, a tanári programok, tervek megismerésébe és fejlesztésébe.

Valamennyi témaegységhez ajánlott bibliográfia kapcsolódik.

A könyv azért jelentős, mert e tanévtől kezdődően miniszteri rendelet alapján, az ELTE-n szakirányú továbbképzés indult el.

Ajánljuk a könyvet:

a felsőoktatásban részt vevő szakirányú hallgatóknak, pedagógusoknak, egyetemi oktatóknak, minden múzeumi szakembernek, valamint a téma iránt érdeklődőknek is.

A kötet megvásárolható a B+V Kiadóban, a Lira és Lant Könyvesboltjaiban, valamint a:

Kis Magiszter Könyvesboltban

(1053 Budapest, Magyar u. 40. Tel.: 327-7796, fax: 327-7797)

„A Tiszavölgy: fajtánk bölcsője”
(Széchenyi István)

EZER ÉV A TISZA MENTÉN

Vetélkedő hazai és határainkon túli általános és középiskolások részére

Az országos millenniumi ünneppsorozathoz kapcsolódóan a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága kiemelt jelentőségű kiállítással készült a magyar államiság ezeréves jubileumára. A Szolnoki Galéria épületében megrendezett tárlat a Tisza környezet- és társadalomformáló erejét állítja a középpontba, azt érzékelteti, hogy az Alföld meghatározó folyója milyen hatással volt a környezetre, az élővilágra, a közös élettér miként alakította az itt élő magyarság történelmét. A kiállítás vezérlő elve az alföldi táj alakulásának, valamint ezzel párhuzamosan az ott élő emberek életmódjának és sokszínű kultúrájának mozaikszerű megjelenítése. A kiállítás **2001. augusztus 20-ig látható**.

A Magyar Kultúra Napján a Damjanich János Múzeum és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Honismereti Egyesület a kiállításhoz kapcsolódóan múzeumi vetélkedőt hirdetett **hazai és határainkon túli általános és középiskolások részére** *Ezer év a Tisza mentén* címmel. A vetélkedő célja, hogy a fiatalok megismerkedjenek a Tisza-völgy múltjával, hagyományával, értékeivel, az iskolai tananyagot segítve mélyrehatóbban foglalkozzanak szűkebb hazájuk helytörténetével. **A vetélkedőre való jelentkezést a kiállítás időtartama alatt fogadjuk el.**

A versenyt két korosztály számára hirdetjük meg: általános iskolások (9–14 éves korosztály), és középiskolások (14–18 éves korosztály). Egyéni és csoportos (5 fős) nevezést egyaránt elfogadunk.

A múzeumi vetélkedő két részből áll:

1. Feladatlap, amely a Tiszára és a Tisza mentén élőkre vonatkozó régészeti, történelmi, néprajzi, képzőművészeti, természettudományi és irodalomtörténelmi kérdéseket tartalmaz. A feladatlap és a nevezési lap letölthető az Internetről ([http://www.damjanich.hu](#)), valamint hozzáférhető a Szolnoki Galériában. A feladatok megoldásában segítséget ad a kiállítás és a hozzákapcsolódó tanulmánykötet is. A kiadvány megvásárolható a helyszínen, a Damjanich János Múzeumban, valamint megrendelhető a múzeumi honlapról, vagy bármely nagyobb könyvtárban hozzáférhető.

2. A Tisza és az ember. Képeslap- vagy plakátterv. Szabadon választott technika alkalmazható, méretek a képeslapnál 13x18 cm, plakátnál 50x70 cm.

A játék nevezési feltételei: Az egyéni versenyzők választhatnak a két feladat közül, külön-külön is benevezhetnek. A csoportok csak mind a két feladat teljesítésével vehetnek részt a múzeumi vetélkedőn.

A beküldött alkotásokból az Európai Örökség Napok – Nyitott Kapuk program keretében időszakos kiállítást rendezünk a Damjanich János Múzeumban, amely megtekinthető 2001. augusztus végétől 2001. szeptember 30-ig.

Eredményhirdetés: *Európai Örökség Napok, 2001. szeptember 29.*

Az első három helyezettet levélben értesítjük, mind a két korcsoportban külön értékelünk, az eredményeket a múzeum honlapján keresztül tesszük közzé.

A feladatlapot és a rajzokat postán vagy személyesen kérjük eljuttatni a következő címre: Damjanich János Múzeum, 5000 Szolnok, Kossuth tér 4.

A borítékra írják rá: **„Múzeumi vetélkedő”**

A vetélkedőről információ kérhető a Szolnoki Galériában (Szolnok, Templom u. 2. Tel.: 56/378-023) és hétköznap a Damjanich János Múzeumban Pató Máriaánál (Szolnok, Kossuth tér 4. Tel.: 56/421-602; E-mail: pamarcsi@djm.hu).